

Poglavlje 3

Obrazovanjem do demokracije i ljudskih prava

1. Tri dimenzije obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava

Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava u središte pozornosti stavlja ono što bi učenici trebali biti sposobni činiti, umjesto onoga što bi ih nastavnici trebali naučiti. Tri osnovna načela koja upravljaju ovim pristupom usmjerenim na učenike i ishode može se najbolje ilustrirati primjerom.

- Sloboda mišljenja i izražavanja je osnovni uvjet demokratske participacije te predstavlja temeljno građansko i političko pravo. U odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava učenici poznaju, razumiju i uvažavaju pravo na slobodno mišljenje i izražavanje i znaju na koji je način zaštićeno njihovim državnim ustavom. To je kognitivna dimenzija učenja (znanje, koncepti i razumijevanje).
- Učenici uče kako koristiti to temeljno ljudsko pravo. Upravo stoga što je aktivna primjena tog prava prijeko potrebna za sudjelovanje u demokratskog zajednici, učenike se potiče da promisle o svojim stajalištima i budu sposobni izraziti ih na razne načine, uključujući i sposobnost javnog iznošenja mišljenja (dimenzija učenja usmjerena na stjecanje vještina).
- Kako bi primijenili svoje pravo na slobodno izražavanje, učenicima je potrebna hrabrost da iznose svoja stajališta čak i u situacijama kada su ona oprečna stavovima većine. Pritom uvažavaju tuđa mišljenja u duhu tolerancije i osobnog poštovanja. Ukoliko se razilaženja u stavovima i polemika ograniče na sama sporna pitanja te izbjegava personaliziranje razlika u mišljenju, sukobi se mogu riješiti na nenasilan način (dimenzija razumijevanja utemeljena na razvoju stavova i vrijednosti).

Postavke ovog primjera se mogu generalizirati, ne samo u smislu osposobljavanja učenika za primjenu bilo kojeg drugog ljudskog prava na isti način, već i u smislu učenja i obrazovanja općenito. Da bi imalo važnost i da bi omogućavalo stjecanje novih kompetencija, učenje se treba razviti u tim trima dimenzijama koje se uzajamno podržavaju – znanje, koncepti i razumijevanje; vještine; te stavovi i vrijednosti. Već su nekoliko desetljeća nastavnici i odgojno-obrazovni radnici usuglašeni oko takvog koncepta učenja.

Ako je to način na koji učenici uče, što trebaju učitelji/nastavnici odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava učiniti da bi pružili odgovarajuće mogućnosti učenja? Ukratko, odgovor je sljedeći.

U odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, cilj je podržati učenike da postanu mladi građani koji:

- poznaju svoja ljudska prava i shvaćaju uvjete o kojima ona ovise (učenje “o” demokraciji i ljudskim pravima);
- doživljavaju školu kao mikro-društvo koje uvažava slobode i jednakost svojih učenika, u sklopu kojeg uče kako ostvariti svoja i poštivati tuđa ljudska prava (učenje “kroz” demokraciju i ljudska prava);
- posjeduju slijedom toga sposobnost i samouvjerenost za primjenjivanje svojih ljudskih prava s razvijenim osjećajem odgovornosti prema drugima i svojim zajednicama (učenje “za” demokraciju i ljudska prava).

1.1. Kognitivna dimenzija odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava: učenje “o” demokraciji i ljudskim pravima

Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava na sekundarnoj razini uvodi učenje o ključnim dokumentima kao što su Opća deklaracija o ljudskim pravima (Deklaracija) i Europska konvencija o ljudskim pravima (Konvencija). Da sažmemo gore navedeni primjer, učenici trebaju znati da svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, kao i na slobodan pristup informacijama putem necenzuriranih medija, s iznimkama mogućim samo iz dobrih razloga i u ograničenim okolnostima (Članak 10 Konvencije).

Državni ustav i pravno okruženje trebaju odražavati i štititi standarde ljudskih prava kako bi ih učenici iz te perspektive mogli usvajati. Na taj način mogu shvatiti koliko je bitno, čak presudno, već samo to jedno pravo za ostvarivanje demokracije.

Nužno je isto tako da učenici razumiju članak 14 Konvencije, koji obrađuje ključno načelo jednakosti i nediskriminacije: žene i muškarci, bogati i siromašni, mladi i stari, državljani i imigranti – svi mi jednako posjedujemo ista prava. Ostvarivanje tih prava je proces koji se neprestano razvija i jedan od prioriteta demokratskih sustava upravljanja utemeljenih na ljudskim pravima.

Konačno, učenici trebaju razumjeti zašto slobode zahtijevaju zakonski okvir i sa sobom nose određene odgovornosti (Deklaracija, Članak 29). Sloboda izražavanja građanima dozvoljava promicanje svojih interesa u pluralističkom društvu, i u takvom kompetitivnom okruženju, uvijek će postojati dobitnici i gubitnici. Ustav, pravila i zakoni trebaju uspostaviti okvir koji će ograničavati privilegije moćnih i štititi slabe – bez ozakonjenih razlika. No, pravila se ne mogu pobrinuti za svaki problem, stoga članovi zajednice trebaju dijeliti stav uzajamne odgovornosti.

Ljudska prava su zakonski okvir, no ne istovremeno i normativni. To od učenika iziskuje da prepoznaju do koje su razine načela ljudskih prava istinski ostvarena unutar njihovih zajednica, kao i društva u cjelini.

Europska konvencija o ljudskim pravima (4.11.1950)

Članak 10

Sloboda izražavanja

(1) Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj članak ne sprječava države da podvrgnu režimu dozvola ustanove koje obavljaju djelatnosti radija ili televizije te kinematografsku djelatnost.

(2) Kako ostvarivanje tih sloboda obuhvaća dužnosti i odgovornosti, ono može biti podvrgnuto formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom, koji su u demokratskom društvu nužni radi interesa državne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnog reda i mira, radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili trebala, radi zaštite ugleda ili prava drugih, radi sprječavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristranosti sudbene vlasti.

Članak 14

Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji bit će osigurano bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.

Opća deklaracija o ljudskim pravima (10.12.1948.)

Članak 29

1. Svatko ima obaveze prema zajednici, koja jedina omogućava slobodan i pun razvitak njegove osobnosti.

2. U ostvarivanju svojih prava i sloboda, svatko treba biti podvrgnut samo onim ograničenjima koja su određena zakonom, isključivo u svrhu osiguranja dužnog priznanja i poštivanja prava i sloboda drugih i zadovoljenja pravednih postulata trebala, javnog poretka i općeg blagostanja u demokratskom društvu.

Ukratko, ova tri članka rezimiraju tenziju između individualnih sloboda i potrebe za uravnoteživanjem prava pojedinaca putem okvira koji te slobode istovremeno ograničava i štiti.

Učenici koji ovo mogu objasniti, naučili su mnogo “o” demokraciji i ljudskim pravima; to je kognitivna dimenzija odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava.

1.2. Participativna dimenzija odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava: učenje “za” demokraciju i ljudska prava

Da bi aktivno sudjelovali u demokraciji, učenici trebaju naučiti kako ostvariti svoja prava i slobode – primjerice, pravo na slobodan pristup informacijama i na slobodno mišljenje, stavove i izražavanje. Trebali bi također imati i aktivno iskustvo interakcije s drugima – kao što je promicanje vlastitih interesa, postizanje kompromisa pregovaranjem, te suglasnost oko definiranja pojma “općeg blagostanja” (Deklaracija, Članak 29). Trebali bi biti sposobni djelovati unutar okvira pravila i prihvaćati ograničenja koja im ona postavljaju. Trebali bi razviti stav odgovornosti za blagostanje drugih i zajednice u cjelini.

Ukratko, trebali bi ne samo razumjeti implikacije i poveznice između tri prethodno navedena članka o ljudskim pravima, već i uvažavati njihove temeljne vrijednosti i u skladu s njima djelovati. Pritom, pomoću demokratskih procesa odlučivanja koji ne rezultiraju kršenjem ljudskih prava, trebaju biti sposobni uskladiti svoje interese s interesima drugih i zajednice u cjelini.

Učenici koji su prošli kroz ovakav proces osposobljavanja, naučili su kako sudjelovati u demokraciji. To je dimenzija odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava zasnovana na aktivnom djelovanju – učenje “za” demokraciju i ljudska prava, odnosno iz aspekta promicanja i zaštite demokracije, vladavine prava i ljudskih prava.

1.3. Kulturna dimenzija odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava: učenje “kroz” demokraciju i ljudska prava

Znanje i vještine mogu osposobiti pojedinca za sudjelovanje u demokraciji u tehničkom smislu, no ne čine od njega demokrata. U rukama rasista, na primjer, takva se vrsta stručnosti može zloupotrijebiti kao oružje protiv zajednice utemeljene na demokraciji i ljudskim pravima. Znanje i vještine koje ne počivaju na vrijednostima ljudskih prava su za demokraciju u doslovnom smislu bezvrijedne.

Iz tog razloga odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava uključuje i kulturnu dimenziju. Kultura učenja i poučavanja treba odražavati poruku odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava.

Tijekom procesa stjecanja znanja putem prijenosa sadržaja (slušanje predavanja, čitanje) i kompetencija putem osposobljavanja (demonstracija, praksa i obučavanje), učenici kroz vlastito iskustvo razvijaju vrijednosti i stavove.

Uzmimo jedan primjer. Mladi ljudi grade samopouzdanje uz podršku i poticaj svojih roditelja i nastavnika. Jedino od učenika koji su iskusili i uživali puno poštovanje u tretmanu svojih nastavnika možemo očekivati da se na isti način ponašaju prema svojim vršnjacima. Vrijednosti ljudskih prava se stječu kroz proces socijalizacije u školama – poučavanje “kroz”, ili u duhu demokracije i ljudskih prava.

Vrijednosti ljudskih prava definirali su Ujedinjeni narodi, Vijeće Europe i druge organizacije i obuhvaćaju načela jednakosti i nediskriminacije; participacije i uključenja; te odgovornosti.

Dok se poučavanje “o” demokraciji i ljudskim pravima može provoditi u sklopu zasebnih predmeta (kao na primjer društvenih znanosti, povijesti, civilnog odgoja i obrazovanja), kulturna dimenzija odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava, poučavanje “kroz” demokraciju i ljudska prava, predstavlja izazov za cijelu školu – ljudska prava i demokracija postaju pedagoška smjernica školske zajednice i prizma kroz koju se procjenjuju svi elementi upravljanja školama.

2. Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i njegova povezanost s odgojem i obrazovanjem za demokratsko građanstvo¹³

Obrazovanje za demokratsko građanstvo i obrazovanje za ljudska prava usko su povezani i međusobno se podržavaju. Oni se razlikuju više u usmjerenju i opsegu, nego u ciljevima i praksi. Obrazovanje za demokratsko građanstvo odnosi se ponajprije na demokratska prava i odgovornosti i aktivno sudjelovanje u odnosu na građanske, političke, socijalne, ekonomske, pravne i kulturne sfere društva, dok se obrazovanje za ljudska prava bavi širim spektrom ljudskih prava i temeljnih sloboda u svakom području ljudskog života.

Povelja Vijeća Europe o Odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava usvojena u sklopu Preporuke CM/Rec (2010.) 7 Odbora ministara, 11. svibnja 2010.

Sljedeće poglavlje pobliže prikazuje povezanost između odgoja i obrazovanja za ljudska prava i odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo.

Ujedinjeni narodi i njegove specijalizirane agencije su već prije nekoliko desetljeća formalno priznale pravo na odgoj i obrazovanje za ljudska prava, to jest pravo građana na informiranje o pravima i slobodama sadržanima u sporazumima o ljudskim pravima koje su ratificirale njihove zemlje. Vlade su odgovorne za implementaciju odrednica ljudskih prava kroz zakone, načela i praksu. Izvještavaju o njihovom napretku podnoseći periodične izvještaje tijelima sporazuma. Promatračke organizacije kao što su skupine za ljudska prava dodatno pomažu u praćenju napretka.

Očigledno je da bi građani trebali poznavati i cijeniti svoja ljudska prava kao i uvažavati tuđa. Neophodno je i da razumijemo zakonsku odgovornost vlada da provode naša prava. Trebali bi poštivati naše građanske etičke odgovornosti da negujemo i zagovaramo ljudska prava u svakodnevnom životu. Znanje i spremnost spoznavanja i odgovornog provođenja svojih i tuđih prava započinje još u ranoj fazi života: u našim obiteljima, našim školama i našim zajednicama.

Osvrćući se na odgoj i obrazovanje za ljudska prava, agencije UN-a poput Ureda Visokog povjerenika za ljudska prava, UNESCO-a i UNICEF-a, zajedno s međuvladinim organizacijama poput Vijeća Europe i nacionalnih agencija za ljudska prava, izričito sugeriraju da se obrađivanje tematike ljudskih prava uvrsti u školovanje.

Odgoj i obrazovanje za ljudska prava sadrži normativnu i zakonsku dimenziju. Zakonska dimenzija uključuje razmjenu sadržaja o kriterijima međunarodnih ljudskih prava utjelovljenih u sporazumima i poveljama kojima su se naše države obvezale. Ti kriteriji obuhvaćaju civilna i politička prava, kao i ona socijalna, ekonomska i kulturna. Posljednjih godina su tom sve širem okviru dodana i ekološka i kolektivna prava. Zakonska dimenzija prepoznaje važnost kontrole i odgovornosti kako bi se osiguralo da vlade ostvaruju sve elemente odredbi o ljudskim pravima.

Istovremeno je odgoj i obrazovanje za ljudska prava normativna i kulturna djelatnost. To je vrijednosni sustav koji pomaže svima da promisle o tome do koje su mjere njihove svakodnevne aktivnosti u skladu s normama i vrijednostima ljudskih prava. Implementaciju pristupa utemeljenog na ljudskim pravima u školstvo obradit ćemo detaljnije u nastavku ovog priručnika.

U pogledu razredne nastave, odgoj i obrazovanje za ljudska prava (kao i odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo) uvelike promiče interaktivne metode usmjerene na učenika, te zagovara sljedeće pedagoške pristupe:

- iskustveni i aktivni: primijenjuju učenikovo predznanje u izvršavanju aktivnosti kojima se stječe iskustvo i nova znanja;
- problemski: iskušavaju učenikovo predznanje;
- participativni: potiču kolektivno nastojanje u razjašnjavanju koncepata, analiziranju tema i izvršavanju aktivnosti;
- dijalektički: zahtijevaju od učenika da uspoređuju svoje znanje s onime iz drugih izvora;
- analitički: iziskuju od učenika da promisle o tome zašto su stvari upravo takve kakve jesu i kako su takvima postale;

¹³ Autor: Felisa Tibbitts (2009.). Originalni izvor: Tibbitts F. (2008.), "Odgoj i obrazovanje za ljudska prava" u Bajaj M. (ur.), *Enciklopedija odgoja i obrazovanja za mir*, Information Age Publishing, Charlotte, NC.

- terapijski: promiču ljudska prava u intra- i interpersonalnim odnosima;
- usmjereni na razvoj strateških vještina: usmjeravaju učenike da postave vlastite ciljeve i osmisle strateške načine postizanja istih; te
- usmjereni na postizanje ciljeva: dopuštaju učenicima da planiraju i organiziraju aktivnosti u skladu sa svojim ciljevima.¹⁴

Odgovj i obrazovanje za ljudska prava u kurikulumima mnogih zemalja podudara se s odgojem i obrazovanjem za demokratsko ili opće građanstvo, preuzimanjem temeljnih koncepata građanskog obrazovanja i njihovom primjenom na univerzalniji i kritičniji način. Znanje o ključnim konceptima i činjenicama, te aspekti građanske inicijative i građanskih vještina nalaze svoju primjenu u područjima opće društvene odgovornosti, pravde i aktivnom djelovanju u društvu.

Osim toga, odgovj i obrazovanje za ljudska prava eksplicitno potiče društvenu odgovornost i aktivno djelovanje učenika. No, istovremeno i nadilazi promicanje participacije kao elementa reprezentativne demokracije, pridodajući aktivnom djelovanju učenika spektar prava. Svako poduzimanje neke akcije može se suštinski procijeniti kao ostvarivanje nečijeg prava. Ono također može odigrati značajnu ulogu kao sredstvo u borbi protiv ugnjetavanja ili nepravde.

Opsežan normativni okvir odgoja i obrazovanja za ljudska prava te široki spektar potencijalnih učenika rezultirali su u brojnim varijacijama načina na koje je odgovj i obrazovanje za ljudska prava implementiran. Iako je definiran univerzalnim okvirom međunarodnih (katkad i regionalnih) normi, određena poglavlja i njihova primjena ovise o lokalnom i nacionalnom kontekstu. Povrh toga, odgovj i obrazovanje za ljudska prava je u kontekstu škole prilagođen uzrastu učenika i uvjetima nacionalnih/ lokalnih škola i obrazovnih politika.

Tematika i sadržaji ljudskih prava u školskim kurikulumima mogu poprimiti oblik interkulturalne tematike pod mandatom odgojno-obrazovne politike ili mogu postati sastavni dio postojećih školskih predmeta, kao što su povijest, civilno/građansko obrazovanje, društvene i humanističke znanosti. Odgovj i obrazovanje za ljudska prava se može naći i u umjetničkim projektima, neformalnim klubovima i posebnim događanjima koja se održavaju u školskoj sredini.

Kao što sugerira Povelja Vijeća Europe o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, ta su obrazovna područja međusobno usko povezana i uzajamno se podržavaju. Razlikuju se više u usmjerenju i opsegu, nego u ciljevima i praksi. Obrazovanje za demokratsko građanstvo odnosi se ponajprije na demokratska prava i odgovornosti i aktivno sudjelovanje u odnosu na građanske, političke, socijalne, ekonomske, pravne i kulturne sfere društva, dok se obrazovanje za ljudska prava bavi širim spektrom ljudskih prava i temeljnih sloboda u svakom području ljudskog života..

Gdje odgovj i obrazovanje za ljudska prava i odgovj i obrazovanje za demokratsko građanstvo koegzistiraju unutar školske sredine, uzajamno se i potiču. U Studiji o građanskom odgoju i obrazovanju koju je 1999. godine objavilo Međunarodno udruženje za odgovj i obrazovanje (IEA) korišteni su podaci sakupljeni među 88 000 četrnaest-godišnjaka iz 27 zemalja.¹⁵ Izvršena je analiza s ciljem ispitivanja razlika u razini znanja učenika iz različitih zemalja na temu ljudskih prava u usporedbi s drugim oblicima građanskog znanja, te stavova učenika prema promicanju i prakticiranju ljudskih prava.

Ta je analiza pokazala da način na koji učenici doživljavaju demokraciju u školi kao i u odnosu na međunarodna pitanja uvelike ovisi o razini njihovog znanja o ljudskim pravima. Čimbenici koji bi se mogli nazvati “demokracija u školi” imali su važnost za stavove pojedinih učenika o ljudskim pravima. Analiza podataka Međunarodnog udruženja za odgovj i obrazovanje potvrdila je da učenici koji su bili najizloženiji praksi demokratskih ideala unutar učionica i škola učestalo posjeduju pozitivne stavove o ljudskim pravima. Povrh toga, učenici s višom razinom znanja o ljudskim pravima češće su se susretali s međunarodnom tematikom, posjedovali izraženije norme za aktivno građanstvo, te bili politički učinkovitiji.

Škole koje provode odgovj i obrazovanje za ljudska prava i odgovj i obrazovanje za demokratsko građanstvo u međusobnoj povezanosti, pripremaju svoje učenike da postanu sposobni i odgovorni građani koji poznaju i njeguju svoja prava i slobode.

¹⁴ ARRC [Asia-Pacific Regional Resource Center for Human Rights Education] Regionalni resursni centar Azije i Pacifika za odgovj i obrazovanje o ljudskim pravima (2003.), “Što je odgovj i obrazovanje za ljudska prava”, *Paket za odgovj i obrazovanje za ljudska prava*, ARRC, Bangkok.

¹⁵ Torney-Purta J., Barber C. H. i Wilkenfeld B. (2008.), “Kako adolescenti u dvadesetsedam zemalja razumiju, podržavaju i provode ljudska prava”, *Časopis o društvenim pitanjima* 64:1.

3. Kompetencije u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava

3.1. “Htio bih da moji učenici budu sposobni da ...”

“Nakon što smo uvježbavali tehnike prezentacije, htio bih da svi moji učenici budu sposobni izložiti svoju temu pred razredom bez čitanja iz bilješki.”

“Nakon što smo šest nastavnih sati objašnjavali osnove našeg Ustava, očekujem da svi moji učenici mogu barem objasniti kako funkcionira naš izborni sustav i koje su stranke trenutno vladajuće.”

“Prije nekoliko mjeseci imali smo problema u razredu s učenicima koji u raspravama nisu jedni druge htjeli slušati i prekidali su učenike s kojima se nisu slagali. Puno smo razgovarali o pravu na slobodno izražavanje te da ono funkcionira samo ukoliko se jedni prema drugima odnosimo s poštovanjem. Nadam se da će do kraja godine većina učenika to shvatiti i naučiti kako se ponašati tijekom rasprava.”

Ova tri primjera pokazuju kakve misli učiteljima/nastavnicima odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava prolaze kroz glavu dok planiraju nastavu: oni definiraju ciljeve. Odlučuju za što bi njihovi učenici trebali biti sposobni te što je u njihovom dosegu ukoliko se potrude: određuju koje bi ciljeve htjeli da njihovi učenici postignu, te potom s početne točke promatraju proces učenja i uz njega vezane potrebe učenika – njihove poteškoće i sposobnosti, njihove snage i slabosti.

Ovaj način razmišljanja nije novost za nastavnike – to je uobičajena praksa. Većina nastavnika ne razmišlja samo o sadržaju gradiva i predmeta – “Trebam završiti 19. stoljeće do početka sljedećih praznika” – već vode računa i o tome kakve rezultate žele vidjeti kod svojih učenika.

Ciljevi usmjereni na učenike i na njihovo osposobljavanje odnose se na stjecanje kompetencija. U odraslom životu svi će se učenici trebati snalaziti bez nastavnika, mentora ili vršnjaka pomagača. Tradicionalni model poučavanja – formalni prijenos odgojno-obrazovnih sadržaja, provođenje uskog kurikulumu znanja – čini premalo za poticanje učenika da postanu neovisni, samouvjereni i kompetentni kroz dimenzije vještina i vrijednosti/stavova.

Gornja tri primjera ukazuju i na različite dimenzije razvoja kompetencija:

- Prvi primjer – uspostavljanje kontakta očima s publikom i slobodno izlaganje – odnosi se na vještine koje nisu specifične za tematiku, no predstavljaju instrument koji je učenicima neprestano potreban za primjenu bilo kojeg znanja i informacije. To je trening vještina, ili poučavanje “za” demokratsko građanstvo i ljudska prava – s ciljem osposobljavanja učenika da ostvaruju svoja ljudska prava i sudjeluju u demokraciji.
- Drugi primjer – razumijevanje osnova izbornog sustava i tko je pobijedio na posljednjim izborima te stoga formira sadašnju vladu – predstavlja poučavanje “o” demokraciji i ljudskim pravima. Mladi građani trebaju znati koja su ljudska prava – primjerice, sudjelovanje na izborima – integrirana kao građanska prava u njihovom državnom ustavu te kakav učinak ima njihov glas u izbornom sustavu njihove zemlje.
- Konačno, zadnji primjer pokazuje važnost vrijednosti i stavova. Demokracija se oslanja na političku kulturu oblikovanu stavovima i vrijednostima kojih se građani pridržavaju, u ovom slučaju, uzajamno poštovanje i tolerancija prema stajalištima s kojima se možda i ne slažu. Učenici trebaju biti voljni prihvatiti da njihovo pravo slobode treba uzimati u obzir i prava drugih. Iz tog razloga sloboda nosi i odgovornosti. Kultura ljudskih prava odražava ovlasti pojedinih učenika i njihovih nastavnika, no istovremeno i razumijevanje da dijelimo uzajamnu odgovornost za uvažavanje tuđih ljudskih prava. Vrijednosti se uče kroz iskustvo i uvjerljive uzore – poučavanje “kroz” demokraciju i ljudska prava.

3.2. Kompetencije – opća definicija

Kompetencije podrazumijevaju ono za što je osoba sposobna, iz tri aspekta koji oblikuju jezgru identiteta te osobe:

- ono što zna i razumije;
- vještine pomoću kojih svoje znanje može primijeniti;
- svjesnost i uvažavanje znanja i vještina koje posjeduje, iz čega proizlazi spremnost da ih samopouzdanje i odgovorno primjenjuje.

Posljednja je točka od osobite važnosti. Ne bi samo nastavnik trebao poznavati sposobnosti svojih učenika, već bi ih još i više oni sami trebali biti svjesni. Trebaju znati kakvim sve oruđem njihov um raspolaže i za kakve se zadatke i probleme ono može upotrijebiti. Povrh svega, potrebno im je samopouzdanje da prihvate rizik neuspjeha u svom procesu cjeloživotnog učenja.

3.3. Kako nastavnici mogu otkriti koje kompetencije učenici posjeduju? Kompetencija i demonstracija

Kompetencije podrazumijevaju sposobnosti i potencijale “unutar” nas. One su stoga nevidljive. Kako onda nastavnici mogu otkriti koje kompetencije njihovi učenici posjeduju?

Evo primjera. Lingvist Noam Chomsky je opisao jezičnu kompetenciju izvornih govornika. Izvorni govornici neprestano stvaraju i razumiju rečenice koje nikad prije nisu izgovorili, niti čuli. Jezičnu kompetenciju ne možemo vidjeti, no možemo zapaziti samu demonstraciju izvornog govornika, i trebamo pretpostaviti da se iza nje nalazi kompetencija tečnog izražavanja.

Ne postoji kompetencija bez vidljive demonstracije, no isto tako niti jedan oblik djelovanja bez kompetencije. Nastavnici procjenjuju učeničke kompetencije na osnovi njihove demonstracije – što su u stanju učiniti. Iskustveno učenje omogućava učenicima da uvježbavaju svoje kompetencije, a nastavnicima da procjenjuju učenička postignuća i prepoznaju njihove potrebe. To vrijedi ne samo za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava, već i za učenje i poučavanje općenito.

3.4. Model učeničkih kompetencija u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava

Razvoj učeničkih kompetencija ocjenjujemo kroz našu percepciju učeničkog ponašanja. Kompetencije su nevidljive i možemo im pristupiti tek oblikovanjem modela koji nas podržavaju u određivanju ciljeva učenja i usmjeravaju naše ocjenjivanje postignuća učenja.

U ovom izdanju odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava usvojili smo sljedeći model kompetencija. On odgovara ključnim načelima odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava – poučavanje kroz, o i za demokraciju i ljudska prava.

U Odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, učeničke kompetencije uključuju sljedeće:

- političku analizu i prosuđivanje;
- vještine (vidi treći dio ovog priručnika);
- aktivnost i političku participaciju;
- osobne i društvene kompetencije.

3.4.1. Kompetencija političke analize i prosuđivanja

Demokratsko građanstvo iziskuje od građana da razumiju problematiku o kojoj se raspravlja, što od građana zahtijeva informiranost i sposobnost analiziranja problema i procesa rasprave i sukoba. To je kognitivna dimenzija razvoja kompetencija (učenje “o” političkim pitanjima).

Bez te razine razumijevanja građani postaju lak plijen za demagoge, lobiste i populiste, te nisu u stanju prepoznati i zagovarati svoje ili zajedničke interese. Ovisimo o medijima kao izvoru informacija i trebamo biti sposobni kritički ih primjenjivati.

Aktivno djelovanje u politici, kao i u bilo kojem drugom području života, moguće je samo ako znamo što želimo postići. Trebamo biti u stanju definirati svoje interese i ciljeve, usklađujući želje i potrebe, vrijednosti i odgovornosti. Politika je proces donošenja odluka u rješavanju problema i smirivanju sukoba; ne postoji mogućnost nedonošenja odluke, a odluke je nemoguće donijeti bez prosudbe.

Sve izraženija složenost naših modernizirajućih društava učestalo postavlja prevelike zahtjeve na kompetenciju analize i prosuđivanja “običnih građana”. Personaliziranje – povjerenje ili nepovjerenje u političke vođe – je jedan od načina ublažavanja te kompleksnosti. Odgoj i obrazovanje je, ne samo u okviru odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava, ključ za osposobljavanje građana koji drže korak s odlukama koje na njih utječu.

3.4.2. Vještine

Učenicima je potreban set mentalnih pomagala – vještina ili tehnika – za primanje i korištenje informacija te neovisno i sistematično oblikovanje mišljenja. Ta pomagala omogućavaju učenicima da:

- primaju informacije kako putem medija tako i kroz vlastito iskustvo i istraživanje – tehnike korištenja tiskovnih i elektroničkih medija, intervjuiranje, istraživanje, razmatranje, itd.;
- selektiraju i proučavaju informacije (konstruktivističko učenje) – tehnike planiranja, upravljanja vremenom, čitanja, razmišljanja, zabilježavanja;
- utvrđuju, prezentiraju, razmjenjuju i argumentiraju svoje stavove – tehnike izvođenja radnih listova, plakata, radova, PowerPoint prezentacija, predavanja, rasprava, debata, itd. (udružen konstruktivistički i dekonstruktivistički pristup);
- procjene rezultate i procese učenja te njihovu primjenu.

U znatnoj mjeri, te su vještine neophodne ne samo za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava, već i za školstvo u cjelini. One pripremaju učenike za naprednije akademsko obrazovanje i primjerena zanimanja. Kroskurikularno usavršavanje tih formalnih vještina neovisnih o sadržaju je slijedom toga neophodno i moguće.

3.4.3. Aktivno djelovanje

U formalnom odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, podržava se učenje i razvoj vještina za demokraciju i ljudska prava, no to nije dovoljno. Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava poima školu kao mikro-zajednicu u kojoj učenici uče kako sudjelovati u društvu i politici kroz praktično iskustvo. Kompetencije koje učenici stječu u školi uključuju sljedeće:

- razmatranje želja i potreba, jasno formuliranje i promicanje svojih interesa;
- glasovanje, sudjelovanje u izborima kao glasači i kandidati (predstavnici razreda);
- pregovaranje i donošenje odluka;
- utjecanje na proces donošenja odluka podizanjem razine svijesti, lobiranjem i kolektivnim djelovanjem;
- razumijevanje i uvažavanje potrebe za okvirom pravila i sankcija.

Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava, i škola u cjelini, igraju odlučujuću ulogu u pružanju mogućnosti obrazovanja svojim učenicima pomoću kojih oni mogu pridonijeti razvoju i dobrobiti društva u kojem žive. Međutim, škola ima svoje granice u pogledu procjenjivanja njihovih postignuća i kompetencija. Presudno prijelazno područje se nalazi van granica škole, u društvu kao cjelini, i proteže se do odraslog života. Tek tada postaje teško, ako ne i nemoguće, povezati rezultate učenja s informacijama dobivenih u školi.

3.4.4. Osobne i društvene kompetencije

Možda je pojam kompetencije pomalo prenategnut ako ga se proširi na dimenziju vrijednosti i stavova. S druge strane, upravo je način na koji se učenici ponašaju od izuzetne važnosti, stoga se sklonost uzornom ponašanju može shvatiti kao kompetencija. Ova dimenzija razvoja kompetencija odgovara učenju “kroz” demokraciju i ljudska prava. Tu pripadaju:

- samosvijest i samopouzdanje;
- empatija;

- uzajamno poštovanje;
- uvažavanje nužnosti kompromisa;
- odgovornost;
- poštivanje ljudskih prava kao zajedničkog sustava vrijednosti u podržavanju mira, pravde i društvene kohezije.

3.5 Kompetencije nastavnika u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava

Nastavnicima u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava neophodne su specifične kompetencije kako bi svojim učenicima mogli ponuditi odgovarajuće mogućnosti učenja.

Komplet pomagala za nastavnike uključuje i pomagalo koje nastavnicima pomaže da odrede ciljeve odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava utemeljene na razvijanju kompetencija, usklađene sa smjernicama o kojima je bila riječ u uvodu ovog poglavlja. Dodatne informacije možete pronaći u priručniku Vijeća Europe *Kako svi nastavnici mogu podržati građanski odgoj i obrazovanje: okvir za razvoj kompetencija* (Strasbourg, 2009.).

4. “Mi stvaramo svijet u našem umu”: konstruktivističko učenje u okviru odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava¹⁶

Dok čitamo priču iz knjige, u glavi stvaramo nešto poput filma. Dodajemo detalje i scene koje autor nagoviješta ili izostavlja, možda čak i zamišljamo lica određenih likova. Neka djela na našu maštu ostavljaju toliko snažan utisak da smo uvelike razočarani ako ikad pogledamo “stvarni” film utemeljen na toj priči. Naša je mašta proizvela znatno bolji, jedinstven i neponovljiv, jer mašta svakog čitatelja stvara drugačiji “film”.

Ovo je samo jedan primjer naše sposobnosti “stvaranja svijeta u našem umu”. Svijet u kojem živimo je svijet kakvog ga spoznajemo – sačinjen od slika, iskustava, ideja i mišljenja koja mi o njemu stvaramo. Dok uče, ljudi žele shvatiti smisao onog što čitaju ili čuju – žele to razumjeti. Jedan znanstvenik je ljudski mozak okarakterizirao kao “stroj u potrazi za značenjem”. Stvari koje nemaju smisla trebaju se na neki način dovesti u red. Ukoliko neka informacija nedostaje, trebamo je nekako pronaći, ili nagađanjem popuniti prazninu.¹⁷

Nakon određenog iskustva, nastavnici uviđaju da svaki učenik nakon njihova izlaganja prima i pamti drugačiju poruku. Neki učenici će se te iste informacije sjećati i kao odrasli jer je na njih ostavila snažan dojam, drugi će je zaboraviti možda već sljedeće jutro jer je nisu mogli povezati s postojećim znanjem ili sustavom vrijednosti. Iz konstruktivističke perspektive bitno je što se događa u glavi učenika.

Konstruktivizam učenje shvaća kao izrazito individualizirani proces:

- Učenici konstruiraju, reformiraju ili stvaraju strukture značenja. Nova se informacija povezuje s onime što učenik već zna ili razumije.
- Učenici dolaze u razred sa svojim osobnim biografijama i iskustvima te sudjeluju u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava
- Rodna, klasna, dobna i etnička pripadnost, vjersko uvjerenje i druga obilježja identita mogu utjecati na nazore učenika.
- Posjedujemo različite oblike inteligencije koji znatno nadilaze konvencionalno shvaćanje učenčkih sposobnosti.¹⁸
- Ne postoji apsolutni standard osobne ili političke relevantnosti.

Konstruktivističko se učenje može dodatno diferencirati u tri potkategorije, a učitelj/nastavnik igra značajnu ulogu u podržavanju istih.

4.1 Učenici “konstruiraju” značenje – otkrivaju i stvaraju nešto novo

Nastavnici mogu podržati svoje učenike tako da, između ostalog:

- stvaraju razne mogućnosti učenja;
- osmišljavaju izazovne zadatke;
- pružaju nastavu kroz medije i načine koji vode ostvarivanju ciljeva učenja;
- ohrabruju i potiču ueničko samopouzdanje.

¹⁶ Za potpuniju obradu teme, vidi knjigu IV ovog izdanja

¹⁷ Vidi Gollob R. i Krapf P. (urednici) (2008.), odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava, Knjiga III, Poglavlje 1, *Stereotipi i predrasude. Što je identitet? Kako ja vidim druge, kako oni vide mene?*, Strasbourg, str. 19-38.

¹⁸ Vidi Teorija višestruke inteligencije Howarda Gardnera.

4.2 Učenici “rekonstruiraju” ono što su naučili – primjenjuju i testiraju naučeno

To je, velikim dijelom, uobičajen proces svakodnevice, no u školskom ga kontekstu ostvaruju nastavnici tako da, između ostalog:

- omogućavaju razmjenu, prezentaciju i diskusiju;
- provode formalno testiranje i procjenjivanje;
- nude ili zahtijevaju rad na portfolio;
- osmišljavaju izazovne zadatke, na primjer projekte.

4.3 Učenici “dekonstruiraju”, ili kritiziraju, vlastite rezultate ili rezultate drugih učenika

Bez ovog elementa kritičkog preispitivanja i testiranja svaki bi proces učenja postao nebitan kako za društvo, tako i za same učenike. U ovom pogledu, učenje posjeduje i društvenu dimenziju.

5. Profesionalna etika učitelja/nastavnika odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava: tri načela

Uđu li učenici u nastavu odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava s vlastitim mišljenjima, a iz njega svi izađu s nastavnikovim stajalištima, to obično ukazuje na problem. Učitelji/nastavnici odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava trebaju biti oprezni da ne nameću svojim učenicima određene stavove i vrijednosti s kojima se oni osobno poistovjećuju. **Škole su javne institucije, i roditelji, kao i društvo u cjelini, očekuju da nastavnici neće zloupotrijebiti svoju moć tako da indoktriniraju njihovu djecu.**

Profesionalna etika učitelja/nastavnika odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava je iz tog razloga presudna za uspjeh, pa čak i za opravdanje odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava kao sastavnog dijela školskog kurikulumu. Može se sažeti u sljedeća tri načela, čije je ishodište rasprava na tu tematiku u Njemačkoj tijekom 1970-ih.¹⁹

5.1. Načelo ne-indoktrinacije

Nastavnik ne smije ni na koji način pokušavati indoktrinirati svoje učenike da usvoje poželjne stavove, kao što je na primjer politička korektnost. Iz tog razloga nastavnik ne smije ušutkati učenika, niti ga “nadjačati” superiornim argumentiranjem. Učenici bi trebali slobodno prosuđivati, bez ometanja ili zapreka. Svaki pokušaj nastavnika da indoktrinira svoje učenike protivi se odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava i njegovom cilju da obrazuje građane koji su sposobni i spremni participirati u otvorenom društvu i slobodnoj, pluralističkoj demokraciji.

5.1.1. Praktične implikacije

Nastavnik bi stoga trebao voditi rasprave u nastavi odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava, no ne u njima i sudjelovati. S druge strane, upitaju li ga učenici za njegov stav o određenoj temi, savjetujemo da ga i izrazi. Učenici dobro znaju da nastavnik kao građanin posjeduje osobno političko stajalište kao i svaki drugi, i poprilično često ih ga zanima čuti. Nastavnik bi zatim trebao naglasiti da se ne izjašnjava u svojoj profesionalnoj ulozi, već kao građanin. I zaista, učenicima bi se moglo učiniti pomalo čudnim da je njihov učitelj/nastavnik odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava u razrednim raspravama na neki način politički nepristran, dok se od njih očekuje da neprestano iznose svoje stavove.

Učitelj/nastavnika posvećenog poučavanju ljudskih prava može zasigurno pogoditi ako neki učenik iznosi stavove koji naginju rasizmu, nacionalizmu ili bilo kojoj vrsti fundamentalizma. Svejedno bi se trebao suzdržati od nametanja tolerantnijih stavova superiornim argumentiranjem, već radije pokušati razumjeti iz kojeg je razloga mlada osoba usvojila takav smjer misli, te pronaći put da izazove učenika da razmišlja drugačije i na nekonvencionalne načine.

5.2. Načelo kontroverzne rasprave

Kakvo god da kontroveržno pitanje iz područja znanosti ili politike postojalo, ono se kao takvo treba obraditi u nastavi odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Ovo je načelo usko povezano s načelom ne-indoktrinacije: izostavljaju li se drugačija stajališta i ignoriraju alternativne opcije, odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava je na dobrom putu k indoktrinaciji. Učionice odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava trebaju napraviti mjesta za kompleksnost, kontroverziju, pa čak i za kontradikcije. Na primjer, iako su ljudska prava univerzalna, individualna prava mogu zapravo jedno s drugim biti u sukobu. **U pluralističkom su društvu nesuglasnost, razlike u vrijednostima i suprotstavljeni interesi pravilo, a ne iznimka, i iz tog se razloga učenici trebaju naučiti nositi s kontroverzijom.** U demokraciji su debate i rasprave medij za rješavanje problema i sukoba. Sporazum i određeni stupanj suglasnosti kroz kompromis su rezultat pregovora. Iznudena suglasnost bez otvorene rasprave upućuje jednostavno na opresiju.

5.2.1. Praktične implikacije

Slijedom toga, učitelj/nastavnik odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava treba predstaviti barem dva stajališta o određenoj problematici. Važna je jednaka zastupljenost oba stajališta (primjerice, jednaka dužina teksta).

¹⁹ Vidi “Der Beutelsbacher Konsens” (Sporazum iz Beutelsbachera) (www.lpb-bw.de)

U plenarnim raspravama učitelj/nastavnik treba pozdraviti različitost gledišta među učenicima. Ukoliko neki stav zastupa samo manjina – ili čak niti jedan učenik – nastavnik ga treba uvažiti u svrhu samog argumentiranja, jasno ističući da samo izvodi određenu ulogu, a ne da izražava vlastito mišljenje. Treba pritom paziti da prilagodi svoje umijeće argumentiranja onom učenika.

5.3. Osposobljavanje učenika u promicanju vlastitih interesa

Učenici trebaju biti u stanju analizirati političku situaciju i prepoznati svoje interese, te odabrati metode i sredstva pomoću kojih će na takvu situaciju utjecati u korist svojih interesa. Taj cilj od učenika iziskuje temeljito treniranje vještina i kompetencija aktivnog djelovanja i participacije. Može se postići samo ako se poštuju i druga dva načela, ne-indoktrinacija i kontroverzna rasprava. Ovo se načelo ne smije pogrešno tumačiti kao poticanje egoizma i zanemarivanja odgovornosti. Svaka zajednica počiva na tim vrijednostima, no poanta je da nastavnik ne obeshrabruje učenike u promicanju vlastitih interesa suočavajući ih s potrebom da izvršavaju svoje dužnosti i odgovornosti.

5.3.1. Praktične implikacije

Škola je mikro-društvo gdje učenici uče kako participirati. To se može poticati na mnogo načina, počevši u razredu, dopuštajući učenicima da biraju teme koje ih zanimaju te da sudjeluju u planiranju nastavnih sati i primjenjuju naprednije pristupe kao što je demokratsko upravljanje školama (poučavanje kroz demokraciju i ljudska prava) i aktivno sudjelovanje.

Iskustveno i problemsko učenje potiču učenike u razvijanju umijeća neovisnog prosuđivanja i donošenja odluka.

6. Ključni koncepti u Odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava

6.1. Zašto su nam potrebni ključni koncepti u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava?

Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava zamišljamo kao proces konstruktivističkog učenja.²⁰ Učenici stvaraju ili grade značenje i razumijevanje povezujući informacije s konceptima. Učenje i razmišljanje odvija se na razinama od konkretne do apstraktne. Apstraktno mišljenje temelji se na konceptima. Bez pozivanja na zajednički skup koncepata čije definicije razumijemo i oko kojih smo se složili, dijeljenje i razmjena ideja, debata, rasprava, kao ni konačna odluka ne bi bili mogući.

Koncepti su stoga neophodni kako za konstruktivističko učenje tako, uostalom, i za političko odlučivanje. Koje bismo koncepte stoga trebali odabrati? Živimo u pluralističkim društvima, što znači da pojedinci i skupine promiču različite ili čak suprotstavljene interese i vrijednosti. Štoviše, filozofija i društvene znanosti obuhvaćaju različite, pa i kontroverzne pristupe. Stoga je nemoguće izvoditi cijeli niz ključnih koncepata na osnovi samo jednog izvora. U konstruktivističkom učenju, usmjerenom na razvoj kompetencija, koncepti su neophodni, a modeli koncepata u odgoju i obrazovanju građanstva se upravo razmatraju. Vjerujemo da je naš model jedan od mogućih pristupa.

Odabrali smo sljedeći niz od devet ključnih koncepata jer se odnose i na iskustva učenika u mikro-društvu i na političku zajednicu u cjelini:

- identitet;
- raznolikost i pluralizam;
- odgovornost;
- sukob;
- pravila i zakon;
- vlada i politika;
- jednakost;
- sloboda;
- mediji.

Oni oblikuju spiralni kurikulum, kao što se i fokus knjiga mijenja od školske zajednice (osnovnoškolska razina, Knjiga II) do političke zajednice (viša srednjoškolska razina, Knjiga IV), s time da Knjiga III uključuje aspekte obje prethodne knjige (vidi Prvi dio, Poglavlje 4, u ovoj knjizi). Koncepti demokracije i ljudskih prava – temeljni koncepti/pojmovi odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava – prožimaju svih devet ključnih koncepata; o njima se raspravlja u zasebnim poglavljima ovog priručnika. Svi ključni koncepti mogu i trebaju biti povezani s daljnjim konceptima i kategorijama, ovisno o dobnoj razini učenika i gradivu. Sve tri knjige sadrže devet modela nastavnih jedinica, svaka s po četiri lekcije, koje se pak bave istim nizom ključnih koncepata. Pristupaju im na različite načine, pokazujući kako se isti koncept može prilagoditi razini razumijevanja učenika te raznim dobnim skupinama. Ukoliko se dvije ili tri kombiniraju na ovaj (vertikalni) način, moguće je uspostaviti konstruktivistički proces učenja kojeg usmjerava i podupire određeni ključni koncept. Ključne se koncepte istovremeno može povezivati i horizontalno, tvoreći na taj način mrežu razumijevanja. Grubi pokazatelj mogućih poveznica jest na koje se dimenzije politike²¹ iste odnose.

6.2 Glavne točke ključnih koncepata

Ovaj dio ukratko opisuje glavne točke devet ključnih koncepata ovog izdanja *odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava*, obrađujući njihov značaj za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava na mikro i makro razini (školska i politička zajednica).

²⁰ Vidi Poglavlje 3 o konstruktivističkom učenju u Prvom dijelu ove knjige.

²¹ Za više informacija o tri temeljne dimenzije politike, vidi Drugi dio ove knjige, Poglavlje 3, Radni materijal 1: Kako mogu obraditi politiku u svojoj nastavi odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava?

6.2.1. Identitet

Kao prirodna prava, ljudska su prava usmjerena na pojedinca. Sva ljudska bića posjeduju ljudsko dostojanstvo i pravo da žive u slobodi i uživaju svoja prava bez diskriminacije. Država služi pojedincu, a ne obratno. Osobna sloboda daje pojedincima pravo da slobodno razviju svoju osobnost, obuhvaćajući i ključne životne izbore, kao što su vrijednosti, partneri, zanimanja i odluka o tome hoće li ili neće imati djece. Budući da slabljenje veza i tradicija (obitelj, vjera, itd.) predstavlja donošenje odluka, u suvremenom sekularnom društvu ta sloboda postaje izazovom. Naši izbori utječu na druge i obratno, pa tako i pri oblikovanju naših identiteta snosimo odgovornost. U školskoj zajednici učenici dijele svoja iskustva i rade na životnim izborima koje svi mladi ljudi trebaju napraviti, poput daljnjeg obrazovanja i karijere. **Koncept identiteta usko je povezan s raznolikošću i pluralizmom, slobodom, jednakošću i odgovornošću.**

6.2.2. Raznolikost i pluralizam

Moderna su društva pluralistička. Pojedinci koji primjenjuju ljudska prava slobode doslovno će proizvoditi pluralizam – mnoštvo pojedinačnih identiteta s različitim izborima načina života, prioriteta i interesa, ograničenih ili poticanih, ovisno od slučaja do slučaja, dostupnim materijalnim resursima – prihodima i imovinom. Raznolikost uključuje i razliku na temelju spola, etničkog podrijetla, klase, dobi, tipa učenika, regije, vjeroispovijesti i vrijednosti. Pluralistička društva predstavljaju izazov: koji niz vrijednosti članovi zajednice mogu prihvatiti? Stabilnost zajednica utemeljenih na ljudskim pravima ovisi o uvjetima koje demokratske države ne mogu jamčiti (dilema: sloboda ili stabilnost). Isto vrijedi i za školu, gdje bi učenici trebali naučiti kako shvatiti te kako se nositi s raznolikošću i pluralizmom kao izazovom – s izazovom se valja suočiti, on združuje probleme i rizike s mogućnostima. **Koncept raznolikosti i pluralizma usko je povezan s vlašću i politikom, slobodom, sukobom i odgovornošću.**

6.2.3. Odgovornost

Slobodu trebaju uživati svi, i stoga svi trebaju prihvatiti određene granice. To počinje, primjerice, s jednakim udjelom vremena izlaganja u raspravi, te jednakim udjelom pažnje posvećene svakom učeniku u razredu. U društvima koja se temelje na slobodnoj trgovini i tržišnom natjecanju, neravnomjerna raspodjela dohotka i blagostanja dovodi do nejednake raspodjele mogućnosti ostvarivanja slobode. U demokraciji, načelo vladavine većine treba biti uravnoteženo sa zaštitom manjinskih interesa kako bi se osigurala društvena kohezija.

Postići ravnotežu između slobode i jednakosti može biti težak zadatak. Jedan od načina da ih se pomiri jest kroz osobnu odgovornost, a drugi kroz obvezujuće političko odlučivanje; budući da svaki ima svoje granice, oba su načina pomirenja nužna. Zakoni ne mogu voditi brigu o svakom incidentu u svakodnevnom životu, a nije ni moguće niti poželjno da naše živote u potpunosti prati i kontrolira državna vlast. Zajednica utemeljena na ljudskim pravima oslanja se na našu spremnost i sposobnost da preuzmemo odgovornost za svoje ponašanje i potrebe drugih. **Odgovornost je usko povezana sa slobodom, jednakošću, identitetom, pravilima i zakonom te sukobom.**

6.2.4. Sukob

Razlike u mišljenju, suprotstavljene potrebe i interesi, te sukobi dio su ljudskoga života, posebice u pluralističkim društvima. Mnogi ljudi poimaju sukob kao nešto štetno, nešto što stoji na putu sloge, te bi ga stoga trebalo izbjegavati ili čak potisnuti. Međutim, sukob kao takav ne treba nužno biti štetan; prije su takvi neki od načina nošenja s njime. Učenici bi u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava trebali naučiti da u okviru proceduralnih pravila, potpomognutih političkom kulturom uzajamnog poštovanja, ima mjesta za velik broj neslaganja i sporova. Pojedinci i skupine mogu, te doista i trebaju, jasno izraziti svoje interese kako bi se osiguralo da će ih se uzeti u obzir. No, u raspravama i pregovorima koji slijede, sve strane trebaju biti spremne pregovarati kako bi se postigao kompromis. Bez ovog dijalektičkog ili konstruktivnog stava prema vlastitim interesima, nikakav kompromis ne bi bio moguć.

Obrazovanjem do demokracije

U načelu, bilo kakav sukob oko raspodjele resursa koji je moguće svesti na zbroj ili cifru, da se riješiti kompromisom. S druge strane, u sukobima koji uključuju ideologiju, vrijednosti ili čak etničko podrijetlo, rješenje putem kompromisa nije moguće. Kultura civiliziranog, odnosno nenasilnog rješavanja sukoba, zasnovana na uzajamnom poštovanju, iz tog je razloga neophodna za demokratsko građanstvo. Sukob nastaje kako u školi tako i na bilo kojem drugom radnom mjestu ili u zajednici, pružajući učenicima priliku naučiti kako ga riješiti mirnim putem, i ne od njega zazirati. **Sukob je usko povezan s raznolikošću i pluralizmom, vlašću i politikom, pravilima i zakonom te odgovornošću.**

6.2.5. Pravila i zakoni

Zakoni omogućuju formalni institucionalni okvir za demokratske zajednice utemeljene na ljudskim pravima. U načelu se od svih očekuje da poštuju zakon jer je donesen većinskim brojem glasova. Do toga obično dolazi glasovanjem u parlamentu, koji pak počiva na osvojenoj većini na parlamentarnim izborima, ili u nekim slučajevima plebiscitom. Namjena je zakona odražavanje i zaštita ljudskih prava i postavljanje proceduralnih pravila za rješavanje sukoba i procese političkog odlučivanja. Pravila služe u iste svrhe, ali su stvorena od strane drugih tijela, i mogu postojati u pisanom ili nepisanom obliku.

Od nas se očekuje da poštujemo zakon, no što se događa ako zakon doživljavamo nepoštenim ili nepravednim? Mnogo je primjera društvenih i pravnih reformi koje je pokrenuo građanski neposluh: građani namjerno nisu poslušali zakon kako bi doveli u pitanje ono što su smatrali nepoštenim ili kršenjem ljudskih prava, potakli raspravu i izmjene i dopune operativnih zakona.

Učenici trebaju shvatiti i cijeniti dijalektiku između prava na slobodu te njihove zaštite i ograničenja kroz institucionalne okvire. Ako bi se dotični okvir ukinulo, sloboda bi se pretvorila u anarhiju, a anarhija pak u vladavinu nasilja. U iskustvenom učenju, učenici će to načelo iskusiti već u školi. Zadaci, vremenski okviri i pravila su u takvoj metodi učenja postavljeni na način da ne guše učeničku kreativnost, već naprotiv otvaraju vrata velikom carstvu slobode i kreativnosti. Učenici mogu sudjelovati i u reformi školskih zakona koji nisu vezani uz vrijednosti demokracije i ljudskih prava. **Pravila i zakoni usko su povezani sa sukobom, slobodom i jednakosti.**

6.2.6. Vlast i politika

U odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, ključni se koncept politike usmjerava na aspekt politike kao procesa rješavanja problema i smirivanja sukoba. Vlast pokriva institucionalni aspekt politike, odnosno političko odlučivanje unutar institucionalnog okvira. Demokratsko upravljanje školama učenicima daje priliku naučiti na koji način mogu utjecati i sudjelovati u procesima odlučivanja kako bi kasnije upravljali zajednicom i definirali njezine ciljeve. Model političkog ciklusa moguće je primijeniti na procese odlučivanja i na mikro i na makro razini, odnosno na razini školske zajednice i političke zajednice u cjelini (na regionalnoj ili nacionalnoj razini). Mediji igraju presudnu ulogu u kontroliranju donositelja političkih odluka te u postavljanju prioriteta. Isto vrijedi i za škole, kao što pokazuju poglavlja o medijima u trima priručnicima (knjige II-IV).

Kao povezani koncepti, vlast i politika odnose se na različite parametre političkog odlučivanja. Dok vlast naglašava hijerarhijsku, institucionaliziranu dimenziju, politika uključuje i neformalnu dimenziju – šireg djelokruga, čak i slabije utvrđenih procedura, ili u potpunosti bez njih. Neformalna, supsidijarna strana politike važna je za učinkovitost institucionalnog sustava. Institucije se ne bi mogle nositi sa svim problemima i spornim pitanjima ni u školi niti u politici te stoga ovise o sposobnosti građana da sami riješe međusobne sporove i sukobe.

Vlast i politika usko su povezane sa sukobom, pravilima i zakonom, odgovornošću i medijima.

6.2.7. Jednakost i sloboda

Dva su razloga zašto se ova dva ključna koncepta ovdje obrađuju zajedno.

Kao prvo, ljudsko je dostojanstvo temeljna vrijednost ljudskih prava. Dva su osnovna načela pravde koja zakonski gledano čine ljudsko dostojanstvo: jednakost (nediskriminacija) i sloboda (u smislu

građanskih i političkih prava). Dostojanstvo osobe ugroženo je diskriminacijom i lišavanjem slobode. Prve su se dvije generacije ljudskih prava usredotočile na prava slobode i jednakosti pri raspodjeli i mogućnostima.

Kao drugo, među slobodom i jednakošću može postojati napetost. Na primjer, sloboda izražavanja podrazumijeva da se učeniku treba dati mogućnost izlaganja svojeg mišljenja u nastavi, onako kako on to smatra ispravnim. Jednakost mogućnosti za sve učenike, s druge strane, zahtijeva da se vrijeme izlaganja pošteno i u jednakoj mjeri raspodijeli među svim učenicima. Za pojedinog učenika to može značiti jedna ili dvije minute prije nego sljedeći učenik uzme riječ. Individualnu se slobodu izražavanja stoga treba ograničiti, možda i prilično strogo, kako bi svaki učenik imao zajamčenu priliku za sudjelovanje u raspravi. Na koji način učenik doživljava takva ograničenja ovisi o tome koliko dobro može iznijeti mišljenje na sažet i jasan način. Stoga u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava učenici trebaju razviti kompetencije pomoću kojih mogu uspostaviti ravnotežu između slobode izražavanja i jednakosti mogućnosti. One obuhvaćaju jezične vještine, jasno razumijevanje problema o kojemu se raspravlja te uvažavanje okvira propisa koji omogućuju ravnotežu između slobode i jednakosti.

Učenici trebaju naučiti kako provoditi svoja prava na slobodu, primjerice slobodu misli, izražavanja, i pristupa informacijama. Također trebaju naučiti kako se suprotstaviti diskriminaciji, kako u svoju tako i u korist drugih. Nastavnici bi trebali biti svjesni nejednakih uvjeta i mogućnosti za učenje koji su ukorijenjeni u razlikama, primjerice razlikama u dohotcima i obrazovanju roditelja, ili u kulturnoj sredini i etničkom podrijetlu. Škola i društvo ne mogu postići jednaku raspodjelu, no trebali bi osigurati jednake početne uvjete. U školi, to nastavnicima u zadatak stavlja odgovornost za specifične potrebe učenika pri učenju. Jednakost ne znači postupati sa svima na isti način, nego postupati sa svima na način koji služi njihovim potrebama. To je upravo ono na što se poučavanje kroz ljudska prava svodi u praksi.

Poput demokracije, sloboda i jednakost usko su povezane sa svim ključnim konceptima. Nijedan aspekt odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava nije moguće zamisliti a da se ne obradi pitanje slobode i jednakosti, koje čine ljudsko dostojanstvo, i njihove međusobne tenzije.

6.2.8. Mediji

Ovaj se koncept odnosi na doživljaj da u modernim društvima živimo u kulturi medija. Mediji su prijeko potrebni u našem ostvarivanju ljudskih prava – uključujući slobodu izražavanja, razmjenu informacija, pristup informacijama, političku participaciju, kontrolu vlasti i političko odlučivanje te postavljanje prioriteta. Što složenija postaju naša društva i strukture uzajamne globalne međuovisnosti, i što nam je više podrške i usmjerenja potrebno za razumijevanje izazova i problema sadašnjosti i budućnosti, to se više oslanjamo na medije. Mediji predstavljaju izazov – oni otvaraju nove mogućnosti i sredstva za komunikaciju i participaciju, no isto tako i za manipulaciju i zločin.

Mediji su komercijalna poduzeća, “govoriti i prodavati” tu se doima kao jedno. Oni mijenjaju informaciju koju prenose. Učenici stoga trebaju vježbati kompetencije kako u korištenju medijskih uređaja (na koji način konstruirati poruku) tako i u dekonstruiranju poruka koje se putem medija prenose. Mediji igraju važnu ulogu i u školskoj zajednici. Učenici su vrlo vjerojatno svjesniji činjenice da su mediji sastavni dio njihovog svakodnevnog života, no što je to generacija njihovih roditelja, a posebice njihovih učitelja/nastavnika spremna priznati. Neki su mladi ljudi stoga učestalo iskusniji korisnici medija od njihovih roditelja ili nastavnika. U odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava medijska je kompetencija ključ za participaciju i razvoj kompetencija u mnogim drugim poljima.

Ključni koncept medija usko je povezan s vlašću i politikom, identitetom, slobodom i odgovornošću.

7. Metoda prenosi poruku: iskustveno učenje u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava

7.1. Nedostaci tradicionalnog odgoja i obrazovanja građanstva

U tradicionalnom poučavanju usmjerenom na prijenos odgojno-obrazovnih sadržaja, odgoj i obrazovanje građanstva se zasnivao na pružanju činjenica i informacija učenicima o institucionalnom okviru njihove zemlje. Sadržaj je bio više-manje “bezvremenski” i moglo ga se poučavati i testirati sistematično. Sa stajališta učenika, međutim, postojala je mala razlika između pamćenja činjenica o parlamentu ili o različitim vrstama slatkovodnih riba – “naučeno” za test danas, zaboravljeno sutra. Takav pristup poučavanju doprinosi vrlo malo odgoju i obrazovanju građana u zajednicama utemeljenim na demokraciji i ljudskim pravima.

7.2. Poučavanje kroz i za demokraciju i ljudska prava zahtijeva aktivno učenje

U Odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava informacije o političkom sustavu zemlje imaju svrhu – one učenicima omogućuju da u njemu sudjeluju (poučavanje “za” demokraciju i ljudska prava). Međutim, politička participacija zahtijeva obuku i iskustvo. Stoga u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava već sama metoda treba prenositi poruku. Poučavanje “o” demokraciji i ljudskim pravima treba imati oslonac u načinu na koji učenici uče – poučavanjem “kroz” demokraciju i ljudska prava. Učenici trebaju okolinu za učenje koja podržava interaktivno, konstruktivističko učenje i uvježbavanje sposobnosti. Ukratko, trebaju biti aktivni i interaktivni – nastavnici im dakle trebaju omogućiti da djeluju i međusobno komuniciraju.

7.3. Zadaci – pomagalo kojim nastavnik podržava aktivno učenje

S gledišta nastavnika, pažljivo osmišljeni zadaci glavno su pomagalo za podržavanje aktivnog procesa učenja. Oblikujući ili prilagođavajući nastavne zadatke, nastavnik uzima u obzir sve glavne aspekte učenja i poučavanja: strukturu sadržaja i ciljeve učenja, početne razine postignuća, razumijevanja i vještina učenika, nastavne mogućnosti, medije i radnu atmosferu u učionici.

Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava je u osnovi organiziran kao iskustveno učenje koje se temelji na zadacima. Knjige II-VI nude velik broj prikaza i opisa iskustvenog učenja – oblikovanih u nastavne jedinice sastavljene od četiri lekcije kako bi se omogućilo realno planiranje. Iskustveno učenje spada u tri temeljne kategorije: simulaciju stvarnosti, istraživanje stvarnosti i stvaranje. U tabeli koja slijedi ponuđeno je nekoliko primjera za ove kategorije.

Iskustveno učenje		
Simulacija stvarnosti u razredu	Istraživanje i aktivno djelovanje u situacijama iz stvarnog života	Proizvodnja, kreiranje
Igranje uloga	Intervjuiranje stručnjaka	Prezentacija
Igre donošenja uloga	Ulični intervjui	Radni list
Igranje igre “Crvena kraljica jen' dva tri”	Ankete i istraživanja	Poster
Konferencije	Pripravništvo	Letak
Talk showovi	Staziranje	Zidne novine
Debate	Studije slučaja	Video ili glazbeni isječak
Saslušanja	Sudjelovanje u upravljanju škole	Prezentacija internetske stranice
Zakonodavne rasprave,	Sudjelovanje u planiranju lekcija	Izveštaj: vijesti tjedna
Simulirana suđenja		Izložbe Portfelji
Vježbanje vještina		

7.4. Iskustveno učenje je problemsko učenje

Iskustvo je pokazalo da učenici u velikoj mjeri poštuju slobodu koju uživaju u takvim situacijama, kao i povjerenje nastavnika u njih da će vrijeme iskoristiti učinkovito. Učenici uče kako preuzeti odgovornost samo ako im je dana sloboda da to i čine. Rizik neuspjeha uvijek je prisutan – no, bez rizika nema napretka. Štoviše, učenici mogu postići rezultate koji su ispod očekivanja nastavnika, no nastavnik stječe vrijedan uvid u razinu razvoja kompetencija učenika kao i u njihove potrebe za daljnje učenje. Proces učenja važan je koliko i sam rezultat.

U iskustvenom učenju, učenici se suočavaju s problemima – ne samo onima koji su povezani sa sadržajem i temom, već i problemima organizacije vlastitog rada. Trebaju ih postati svjesni, a potom sami pronaći rješenje. Zbog izazova rješavanja problema, svaki oblik iskustvenog učenja nudi bogati potencijal za treniranje vještina, primjerice upravljanje vremenom, planiranje rada, surađivanje u timovima, pribavljanje materijala i odabir informacija, pronalazak i korištenje pomagala, itd. Iskustveno učenje je fleksibilno jer učenici zadatak mogu prilagoditi svojim sposobnostima.

7.5 Uloga nastavnika u nastavnim jedinicama iskustvenog učenja

Iskustveno učenje blisko je životu odraslih – svi se trebamo snalaziti bez nastavnika ili mentora koji nam pomažu. Nastavnik treba biti oprezan da ne pokvari tu veliku priliku za učenje pomažući prerano ili previše. Nastavnik ima ulogu mentora ili trenera, umjesto tradicionalne uloge predavača ili procjenitelja.

- Učitelj/nastavnik prati kako se učenici snalaze s problemima na koje nailaze, i ne bi smio brzo popustiti na molbe da ponudi rješenja. Uloga nastavnika prije je savjetovanje i djelomično olakšavanje zadatka, ukoliko se to pokaže nužnim. No, do određenog stupnja, učenici bi se trebali “mučiti” kao što će se mučiti i u stvarnom životu.
- Učitelj/nastavnik promatra učenike u radu, imajući na umu dvije različite perspektive procjenjivanja – proces učenja i postignuća u radu.²² Učenici svojim radom isporučuju neposredni sirovi materijal za procjenu njihovih potreba pri učenju. Dok učenici rade, nastavnik poduzima prve korake u planiranju budućih nastavnih jedinica odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava.
- Učitelj/nastavnik može ponuditi i da ga se na zahtjev “iskoristi” kao izvor informacija na način da grupi učenika pruži kratke upute o pitanju na koje je potrebno dati brzi odgovor. Uloge su zamijenjene – učenici odlučuju kada i o kojoj temi žele čuti informacije od svojeg nastavnika.

7.6. Aktivno učenje zahtijeva naknadno promišljanje

Iskustveno učenje se treba preispitati, a može zahtijevati i neposredno izvještavanje, primjerice osjećaju li učenici veliku radost, razočaranje, ljutnju nakon igranja uloga.

Na plenarnoj sjednici koju vodi nastavnik, učenici razmjenjuju ideje i preispituju svoje aktivnosti. Što smo naučili? Kako smo učili? Koja je bila svrha učenja? Bez naknadnog promišljanja, iskustveno učenje tek je akcija radi same akcije. U kontekstu konstruktivističkog učenja, naknadno je promišljanje vrijeme za apstraktnu i sistematsku analizu i prosuđivanje. Nastavnik može dati upute – koncepte, dodatne informacije – za koje je aktivnost iskustvenog učenja osigurao kontekst.

²² Vidi Drugi dio, Poglavlje 5 ove knjige, Radni materijal 3: Perspektive i oblici procjenjivanja.

8. Pristup školovanju utemeljen na ljudskim pravima²³

Odgoj i obrazovanje za ljudska prava, koje je prvenstveno usmjereno na učenje i poučavanje, može se shvatiti i kao dio sveobuhvatnog pristupa školovanju utemeljenog na ljudskim pravima. Taj pristup nam kroz povećalo vrijednosti ljudskih prava ukazuje na sveobuhvatnu školsku kulturu, politike i prakse.

Dva su članka u Konvenciji o pravima djeteta koji izravno spominju obrazovanje. Članak 28 definira obrazovanje kao pravo, dok članak 29. napominje da obrazovanje djeteta treba usmjeriti prema “punom razvoju njegove osobnosti, nadarenosti, duševnih i tjelesnih sposobnosti”. Sukladno Konvenciji druga je svrha škola razviti poštovanje za ljudska prava i temeljne slobode. Znamo jednu stvar: da bi se uistinu shvatila i promicala ljudska prava, treba ih se proživjeti kroz odnose s drugima.

Temeljne vrijednosti “dostojanstva, poštovanja i odgovornosti” trebale bi biti poticajna snaga u pozadini škole. To ne znači tek izložiti učenike vrijednostima i sadržaju ljudskih prava u učionici. Namjena je okvira ljudskih prava stvoriti školu usmjerenu na djecu, gdje navedene vrijednosti izvještavaju o tome kako učenici uče, kako se prema njima odnose njihovi nastavnici, kako se oni odnose jedni prema drugima, te kako će zauzeti svoje zasluženno mjesto u svijetu, s posebnom sviješću o poslanstvu promicanja socijalne pravde. To je bez sumnje izuzetno zahtjevan zadatak, no onaj koji ljudska prava stavlja na najistaknutiji položaj u školi.

Nastavnici mogu oživiti ljudska prava u svojim učionicama putem primjera kojima se služe, pitanja koja postavljaju, kroz aktivne rasprave, kritičko razmišljanje i promišljanje, učenje kroz projekte i školske izlete bogate novim iskustvima. Izazov za nastavnike nije samo vlastito učenje o sadržajima ljudskih prava, već i pitanje kako predstaviti ljudska prava učenicima na način koji je za njih smislen i koristan. Jedan od ključnih izazova nije samo pomaganje učenicima s namjerom da im ljudska prava postanu manje apstraktna, već i poticanje da se zaljube u ideju ljudskih prava.

Pristup školovanju utemeljen na ljudskim pravima obuhvaća sljedeće karakteristike, koje bi trebale biti sastavni dio svakog poučavanja ljudskih prava u školama općenito. Te su karakteristike preuzete iz okvira koji je razvio UNICEF.²⁴ Sukladno njemu škole koje primjenjuju pristup utemeljen na ljudskim pravima:

- **Priznaju prava svakog djeteta.**
- **Promatraju dijete u cjelini u širokom kontekstu.** Školsko osoblje se brine oko toga što se događa s djecom prije nego što uđu u školski sustav (u smislu zdravlja, na primjer) te kada se vrate kući.
- **Usmjerene su na djecu, što znači da ističu psihosocijalnu dobrobit djeteta.**
- **Rodno su osviještene i prilagođene potrebama djevojčica.** Školsko osoblje je usmjereno na smanjenje ograničenja za ravnopravnost spolova, ukidanje rodni stereotipa i promicanje postignuća kako dječaka tako i djevojčica.
- **Promiču kvalitativne rezultate učenja.** Učenike se potiče na kritičko razmišljanje, postavljanje pitanja, izražavanje mišljenja i ovladavanje temeljnim vještinama.
- **Omogućuju odgoj i obrazovanje utemeljene na stvarnosti života djece.** Učenici posjeduju jedinstvene identitete i prethodna iskustva u školskom sustavu, svojoj zajednici i obiteljima, koje nastavnici mogu uzeti u obzir kako bi poticali učenje i razvoj učenika.
- **Djeluju u smjeru osiguravanja uključenosti, poštovanja i jednakih mogućnosti za svu djecu.** Stereotipiziranje, isključivanje i diskriminacija se ne toleriraju.
- **Promiču prava i odgovornosti učenika unutar školske sredine kao i aktivizam unutar njihove šire zajednice.**
- **Povećavaju kapacitete, moral, angažman i status nastavnika osiguravanjem njihovog dostatnog usavršavanja, priznanja i kompenzacija.**

²³ Autor: Felisa Tibbitts (2009.). Originalni izvor: Tibbitts F. (2005.), “What it means to have a ‘school-based approach to human rights education’ and a ‘human rights-based approach to schooling’” (Što znači imati ‘pristup obrazovanju za ljudska prava utemeljen na školovanju’ i ‘pristup školovanju utemeljen na ljudskim pravima’) u: Amnesty International SAD, *Članak 26 Bilen*, Kolovoz.

²⁴ *Priručnik za škole – prijatelje djece*, Sektor za projekte i programe/Odgoj i obrazovanje, UNICEF, www.unicef.org/publications/files/Child_Friendly_Schools_Manual_EN_040809.pdf. Stranici pristupljeno: 23. rujna 2010.

- **Usmjerene su na obitelj.** Osoblje nastoji raditi s obiteljima i ojačati ih, pomažući djeci, roditeljima i nastavnicima da uspostave partnerstva suradnje.

Ovo su tek kratki odlomci, no predstavljaju organizirajući okvir koji učitelj/nastavnik može primijeniti na vlastitu školu. Navedena načela mogu također poslužiti i kao pitanja koja možemo koristiti pri vrednovanju određene prakse u školi. Je li naša politika održavanja discipline usmjerena na djecu? Povećava li prava i odgovornosti učenika? Imaju li učenici dovoljno prilika za sudjelovanje u školi? Je li ta participacija smisljena i jesu li joj na čelu učenici? Ova načela mogu dovesti i do sudjelovanja cijele škole pri implementaciji vrijednosti ljudskih prava u razne dimenzije školskog života: učenje, razvoj i upravljanje školom, te politike škole i zajednice.

Možda bismo se mogli složiti da se ljudska prava u školama ne tiču samo odgoja i obrazovanja u učionici, već i načina života u školi. To nije nešto što je stvorila dobra volja nekolicine nastavnika. U pitanju je angažiranje vodstva i kritične mase nastavnika u školama te je stoga zasad još prilično rijetka pojava. Međutim, neki su početni rezultati obećavajući.

Primjer pristupa sudjelovanja cijele škole utemeljenog na Konvenciji o pravima djeteta je inicijativa "Prava, poštovanje, odgovornost" (PPO) Okružnog vijeća Hampshirea u Ujedinjenom Kraljevstvu.²⁵ Univerzalna načela Konvencije naglašavaju potrebu zaštite prava sve djece, podržavanja djece u razumijevanju svojih dužnosti, te omogućavanja okvira za učenje i poučavanje. Ta se načela koriste u promicanju prakse demokratskog građanstva i poštivanja ljudskih prava među svim članovima školske zajednice. Stotine osnovnih, kao i 50 srednjih škola te škola za djecu s poteškoćama u razvoju aktivno sudjeluju u PPO programu. Njegove ključne značajke su sljedeće:

- Konvencija o pravima djeteta se poučava kao tijelo znanja i promiče kao okvir školskog etosa, učenja i poučavanja.
- Djecu i mlade ljude tretira se kao građane.
- Podržavaju se identiteti i samopouzdanje djece tako da ona sebe vide kao nositelje prava, upravo kao i odrasli.
- Perspektiva ljudskih prava ugrađena je u niz predmeta, uključujući pismenost, matematiku, prirodne znanosti i povijest, dok se terminologija ljudskih prava razvija kroz redoviti rad nastavnika.
- Stvaraju se demokratskiji pristupi učenju i poučavanju (ističući participaciju i prava).
- Razrednu povelje o pravima i dužnostima potpisuju i učenici i nastavnici.

Škole izvještavaju da PPO djeluje kao okvir za velik dio njihovih građanskih inicijativa (primjerice, zdrave škole, obrazovanje o vezama, obrazovanje o drogama, emocionalna pismenost, školska vijeća), koje se mogu povezati s člancima iz Konvencije o pravima djeteta. Članovi školske zajednice cijene mogućnost upućivanja na viši autoritet (međunarodne standarde ljudskih prava) u odnosu na njihove školske vrijednosti i kodeks ponašanja.

2008. godine dovršena je trogodišnja eksterna evaluacija koja je pokazala značajan utjecaj PPO-a na školsko okruženje tamo gdje je on bio u potpunosti proveden. To uključuje pozitivne rezultate u aspektima učeničke svijesti o njihovim pravima, poštivanju prava drugih, i razini participacije i angažmana u školi. Nastavnici su izvijestili da su manje pod stresom te da mnogo više uživaju u radu sa svojim razredima. Stoga je pristup utemeljen na ljudskim pravima povećao ljudsko dostojanstvo članova zajednice, a istovremeno i sposobnost škola da zadovolje svoju akademsku misiju uspješnog angažiranja učenika u njihovom odgoju i obrazovanju.

²⁵ Okružno vijeće Hampshirea (2009.), "Prava, poštovanje, odgovornost: Pristup sudjelovanja cijele škole" u *Odgoju i obrazovanju za ljudska prava u školskim sustavima Europe, Srednje Azije i Sjeverne Amerike: Kompendij dobre prakse*, Organizacija za europsku sigurnost i suradnju, Varšava, str. 72-74.